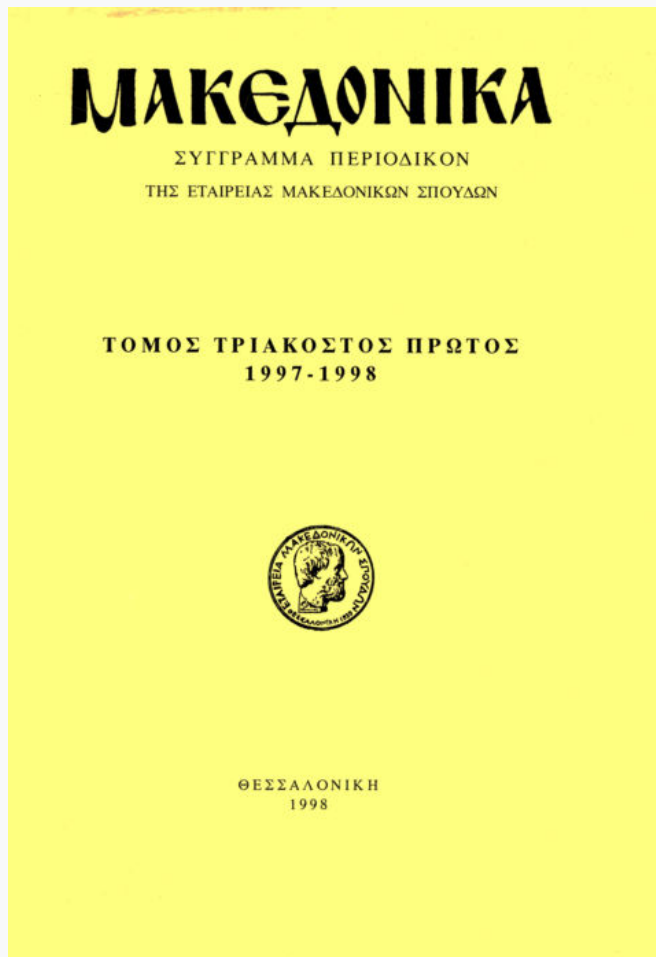

Μακεδονικά

Τόμ. 31, Αρ. 1 (1998)

Παναγιώτου Χρυσάφου Πρωτοψάλτου ένατος
αυτόγραφος κώδιξ

Μ. Γιαννόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.136](https://doi.org/10.12681/makedonika.136)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννόπουλος Μ. (1998). Παναγιώτου Χρυσάφου Πρωτοψάλτου ένατος αυτόγραφος κώδιξ. *Μακεδονικά*, 31(1), 407–412. <https://doi.org/10.12681/makedonika.136>

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΧΡΥΣΑΦΟΥ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΟΥ
ΕΝΑΤΟΣ ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΣ ΚΩΔΙΞ

Ἡ Παναγιώτης Χρυσάφης ὁ νέος (ὁ παλαιός Χρυσάφης, ὁ Μανουήλ, ζεῖ στὰ χρόνια τῆς Ἀλώσεως), ἀμιάζει ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος, ἴσως ὡς κάποια χρονιά στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1680-1690. Ἀπὸ νεότερες ἐρευνες καὶ δημοσιεύματα εἶμαστε σέ θέση νὰ πληροφορηθοῦμε ὅ,τι εἶναι γνωστὸ σήμερα γι' αὐτόν¹. Τὰ στοιχεία αὐτὰ πηγάζουν κυρίως ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ δικά του αὐτογράφα, τῶν μαθητῶν του, ἀλλὰ καὶ κατοπινῶν ἐραστῶν τῶν ποιημάτων του τῶν ἰμνολογικῶν καὶ μουσικῶν, ποῦ φρόντισαν νὰ τὰ συμπεριλάβουν στὶς δικές τους συλλογές. Εἶναι δὲ ὁ Παναγιώτης Χρυσάφης ἀπὸ τοὺς πρώτους κτίκους μᾶς μεγάλης ἀλυσιδαῖας σπουδαίων μουσικῶν στὴν Κωνσταντινούπολη², ποῦ ἐπηρέασε ἀποφασιστικά τὴν ἐξέλιξη τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὰ σύγχρονά του, ἀλλὰ καὶ στὰ κατοπινὰ ἀπὸ αὐτόν, χρόνια.

Τελευταία καὶ πῶς ὀλοκληρωμένη προσωπογραφία γιὰ τὸν πρωτοψάλτη αὐτόν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, δηλαδὴ τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, εἶναι αὐτὴ ποῦ δημοσιεύτηκε στὸ πρόγραμμα τοῦ Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν γιὰ τὸν κύκλο συναυλιῶν «Μελοῦργοὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνα» τῆς περιόδου 1995-1996, γραμμὴν ἀπὸ τόν

1. Τὰ δημοσιεύματα αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς: Chr. Patrinelis, «Protopsaltai, Lampadarioi, and Domestikoi of the Great Church during the Post-Byzantine Period [1453-1821]», *Studies in Eastern Chant*, τ. III, London 1973, σσ. 150-152· Μαν. Χατζηγακουμῆς, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, τ. 1, Ἀθήνα 1975, σσ. 404-411· τοῦ ἴδιου, *Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς 1453-1820*, Ἀθήνα 1980, σσ. 33-34, 86, 130-131, καὶ φωτογραφικὰ δείγματα 31, 41· Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος Ὑμνογραφία ἐν τῇ Βυζαντινῇ Μελοποιᾷ*, Ἀθήνα 1977, σσ. 115-116· τοῦ ἴδιου, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα τῆς Βυζαντινῆς μελοποιίας*, Ἀθήνα 1979, σσ. 52-53. Στόν Γρ. Θ. Στάθην, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς*. Ἅγιον Ὅρος, τ. Β', Ἀθήνα 1976, καταλογογραφοῦνται ἀναλυτικὰ δύο ἀπὸ τοὺς αὐτογράφους κώδικες τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφην, ὁ Ξενοφ. 128 καὶ ὁ Παντελ. 993. Ἀκόμην, στόν Γ' τόμο τοῦ ἴδιου ἔργου (Ἀθήνα 1993), σσ. 671-678, ὅπως καὶ στὸ παραπάνω μνημονευθέν *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος*, σ. 116, σημ. 5, τὸ ἑκαεθάρημα γιὰ τὸ βαφτιστικὸ ὄνομα τοῦ νέου Χρυσάφην. Γιὰ μὴ τελευταία πλήρη προσωπογραφία περὶ τοῦ νέου Χρυσάφην ἀμέσως παρακάτω.

2. Ἡ ἀλυσιδα αὐτὴ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Ραιδεσπινὸ τὸν Πρωτοψάλτη, κοντὰ τὸν ὀποῖο μαθήτευσε ὁ Χρυσάφης (ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει), συνεχίζεται μὲ τὸν Παναγιώτη Χρυσάφην, κατόπιν ὑπάρχει ὁ μαθητὴς του Γερμανὸς Νέων Πατρῶν καὶ οἱ «φοιτητές» τοῦ Γερμανοῦ Μπαλάουσις Νομοφύλαξ καὶ Κοσμᾶς Ἰβηρίτης ὁ Μακεδόνας. Ὁ Κοσμᾶς ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Δαμριανῶ Βατοπεδινῶ ποῦ μνημονεύεται πάλι σάν δάσκαλος τῶν Πολιτῶν μουσικῶν καὶ κυρίως τοῦ Παναγιώτου Χαλάτσογλου Πρωτοψάλτου, αὐτὸς τοῦ Ἰωάννου Τραπεζούντιου, κατὰ σειρὰν δομestίχου, λαμπαδαρίου καὶ πρωτοψάλτου καὶ δασκάλου τῶν Δανιὴλ πρωτοψάλτου, Πέτρου λαμπαδαρίου καὶ Ἰακώβου ἐπίσης κατὰ σειρὰν δομestίχου, λαμπαδαρίου καὶ πρωτοψάλτου. Ἡ ἀλυσιδα συνεχίζεται μὲ τὸν Πέτρο Βυζάντιο ποῦ πέρασε ὁμοίως ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ ἀξιώματα, ἀφοῦ μαθήτευσε στόν συνονόματό του λαμπαδάριο, ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς μεταγενέστερους, Μανουήλ, Γρηγόριο καὶ Κωνσταντῖνο, τοὺς πρωτοψάλτες. Στοιχεῖα γιὰ ὅλα αὐτὰ στὴ βιβλιογραφία τῆς προηγουμένης ὑποσημείωσης.

καθηγητή του πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γρ. Θ. Στάθης. Στὴν παρουσίαση αὐτῆ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ μελουργοῦ, πού ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους τῆς ἐποχῆς του, μπορεῖ νὰ ἀνατρεῖε ὁ κάθε φιλομαθὴς γιὰ τὴν ἐνημέρωσή του.

Οἱ αὐτόγραφοι κώδικες τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφου, ὅπως ἀναφέρονται στὴν τελευταία αὐτῆ ἐργασία, ἀνέρχονται σὲ ὀκτώ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ ἑξὶ στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο καὶ οἱ δύο ἐκτός. Αὐτοὶ εἶναι:

1. Πατριαρχικὴ Βιβλιοθ. Ἱεροσολύμων, Νέα Συλλογὴ, ἀρ. 4, ἔτ. 1655.
2. Ἱερόν. Ὁρος, Μονὴ Ξενοφ. 128, ἔτ. 1671.
3. Βιβλ. Κιέβου 78 Α, ἔτ. 1671.
4. Ἀρχαιολ. Μουσεῖο Ἀλμυροῦ 15, ἔτ. 1672.
5. Ἱερόν. Ὁρος, Μονὴ Ἰβήρων 1224, περ. 1675.
6. Ἱερόν. Ὁρος, Μονὴ Ἰβήρων 1097, περ. 1675.
7. Ἱερόν. Ὁρος, Μονὴ Παντελεήμ. 993, περ. 1680.
8. Ἀθήνα, Ε.Β.Ε. 947, ἔτ. 1680.

Κατὰ τὴ διάρκεια μᾶς ἐρευνας στὰ microfilms τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Μ. Λαύρας στὸ Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ τὴς ἀνάγκες τῆς ἐκπόνησης τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, μεταξὺ τῶν ἄλλων αὐτογράφων πού βρῆκα —ἀγνωστων ἕως σήμερα— ἐπωνύμων δασκάλων τῆς ψαλτικῆς, διαπίστωσα ὅτι ὁ κώδικας Η 118 ἀποτελεῖ τὸ ἕνατο ὡς σήμερα γνωστὸ αὐτόγραφο τοῦ παραπάνω ψάλτου, μελοποιοῦ καὶ δασκάλου τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Δύο ἐσωτερικὲς μαρτυρίες, μία ἄμεση καὶ μία ἔμμεση, ὁ γραφικὸς χαρακτήρας, ἡ διακόσμηση τῶν πρωτογραμμῶν καὶ οἱ ἀνθολογούμενες συνθέσεις φανερῶνουν στὸν προσηκτικὸ ἀναγνώστη τὸν γραφέα τοῦ κώδικα.

Ὁ κώδικας

Στὸν κατάλογο τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας³ καὶ στὴ σελίδα 118 δίνεται σύντομη περιγραφή τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Η 118 χρογφ. τῆς μονῆς ὡς ἑξῆς:

Η 118. Μουσικόν

Χρογφ. 14x10 αἰὼν ιη' φ. 243

1. Μαθήματα τοῦ Ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας καὶ εἰρμοὶ καλοφωνικοί.
2. ἐν φ. 104β «Πολυχρονισμὸς εἰς τὸν ἀγιώτατον καὶ μακαριώτατον ἡμῶν αὐθέντην καὶ δεσπότην ἀρχιεπίσκοπον τῆς ἀγιωτάτης καὶ Θειοτάτης ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ ἁγίου καὶ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ καὶ Ραϊθοῦ, Χωρῆβ ἁγίας Βάτου καὶ πάσης γῆς Μαδιάμ Κυρίου Ἀνανία».

Ὅμως πέρα ἀπ' αὐτὰ, ἡ μελέτη τοῦ κώδικα ἔδειξε πῶς στὸ φ. 117α ἀρχίζει ἡ μελοποίηση τοῦ Ἀμώμου μὲ τὴν ἑξῆς δήλωση: *ἄνωμος ψαλλόμενος εἰς τοὺς κοιμηθέντας ὅστις κεκαλλώπισται παρ' ἐμοῦ Χρυσάφου πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας*. Ἐπίσης στὸ φ. 124β ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: *τρισάμιον τοῦ βήματος ἡμέτερον*. Σ' αὐτὲς τὶς δύο περιπτώσεις τὰ μέλη πού ἀνθολογοῦνται εἶναι ἀναμφίβολα τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφου. Ἀλλὰ καὶ ἡ γραφή εἶναι τοῦ Χρυσάφου, ὅπως τὴ γνωρίζου-

3. Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει). Συνταχθεὶς ὑπὸ Σπυρίδωνος Λαυριώτου ἱατροῦ, ἐπεξεργασθεὶς δὲ καὶ διασκευασθεὶς ὑπὸ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως, Paris 1925.

ἀλλωμος ἀσπασμένος εἰς τοὺς
κοιμηθῆντας, ὅστις κεκαλόπι
σαι πρῶτον χρυσάφου πρῶτον ἀστ
Τῆς ἰχθυόσατος ἐκκρησὶν· ἡχῆς
ἀλλωμοι οἰ οἰ ε ε γο δ α
ἀλλωμου οἰ οἰ ε ε γο δ α
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος
ἐκκρησὶν ἰχθυόσατος

με από τα άλλα του χειρόγραφα ἄν και στον κώδικα τῆς Λαύρας ἀρκετές σελίδες μοιάζουν νά μὴν ἔχουν τὴν ἐπιμέλεια μὲ τὴν ὁποία μᾶς ἔχει συνηθίσει στὰ ὑπόλοιπα αὐτογραφέα του, τὰ ὁποία ἔχουν ἀξία μνημειακή⁴.

Ἀρχικά παρατηροῦμε ὅτι τὸ *αἰὼν ιη'* τοῦ καταλόγου πρέπει νά μετατραπῆ εἰς *αἰὼν ιζ'*, μᾶς και τὸ 1700 ὁ Χρυσάφης σίγουρα δέν ζεῖ πιά⁵. Κατόπιν πρέπει νά ποῦμε ὅτι τὸ χειρόγραφο δέν εἶναι πλήρες, οὔτε γράφεται στὸ σύνολο τοῦ ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Χρυσάφη. Πιὸ συγκεκριμένα, τὰ φφ. 1α-8β δέν προέρχονται ἀπὸ τὴ γραφίδα του. Ἀπὸ τὸ φ. 9α και ἔξῃς, γραμμένα ἀπὸ τὸ χέρι του, συναντοῦμε τὸ τέλος ἐνὸς χειρουβικοῦ και ἀκολουθῶς και ἄλλα χειρουβικά σὲ διαφόρους ἤχους. Τὸ χάσμα ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δύο φύλλα (8β-9α) εἶναι φανερό στον κώδικα, ἄρα οὐσιαστικά τὸ χειρόγραφο εἶναι ἀκέφαλο και μάλιστα τὰ πρῶτα φύλλα γράφθηκαν ἀπὸ μεταγενέστερο γράφει σὲ μιά προσπάθειά του νά καλύψει τὰ ἀπολεσθέντα φύλλα τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφη.

Πράγματι, ὁ ἄγνωστος συμπληρωτῆς ἀνθολογεῖ τὰ χειρουβικά πού ἐξέπεσαν, σταματώντας στὴ φράση *...ἀγγελικαῖς ἀοράτως...* σ' αὐτὸ τοῦ τρίτου ἤχου, γιὰ νά συνεχιστῆ τὸ μέλος (δορυφοροῦμενος...) ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Χρυσάφη στὸ ἐπόμενο φύλλο. Τὸ πρῶτο ἐπιβεβαιώνεται και ἀπὸ τὴν ἀρίθμηση τῶν τετραδίων: κάτω ἀριστερὰ στὴν ὠα τοῦ φ. 9α ἀρχίζει τὸ β' τετράδιο και καθὼς τὰ τετράδια παρακάτω εἶναι ὀκτάφυλλα καταλαβαίνομε ὅτι τὸ πρῶτο ὀκτάφυλλο τοῦ Χρυσάφη, πού σίγουρα θά περιλάμβανε και μιά ἀρχικὴ ἐπιγραφή, ἐξέπεσε.

Δέν εἶναι ὁμῶς μόνο αὐτὸ τὸ ἄξιο προσοχῆς. Ἄλλο ἓνα χάσμα διακρίνεται μετὰ τὸ φ. 124β. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ και μετὰ διακόπτεται ἡ ἀρίθμηση τῶν τετραδίων και ἀλλάζει και ὁ ἀριθμὸς τῶν σειρῶν σὲ κάθε σελίδα, ὁ γραφεὺς ὁμῶς παραμένει ὁ ἴδιος. Πιθανότατα λοιπὸν ἔχουμε δύο ξεχωριστὰ χειρόγραφα τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφη πού, εὐρισκόμενα σὲ ἀσχημὴ κατάσταση, συνενώθηκαν ἀπὸ κάποιον μεταγενέστερο (ἴσως μαθητῆ του) σὲ ἓνα.

Ὁ κώδικας περιλαμβάνει σὲ χαλαρὴ διάταξη (δέν ἀκολουθεῖται δηλαδὴ πάντα ἡ σειρά τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου), μελοποιήσεις διαφόρων ἕμνων, κυρίως δὲ ὁμῶς κλοφωνικῶν μαθημάτων παλαιῶν δασκάλων και τοῦ ἰδίου τοῦ Χρυσάφη τοῦ νέου. Ἀπὸ τὴ Θ. Λειτουργία περιέχονται κάποια χειρουβικά και κοινωνικά, ἓνα τρισάγιο και τὰ μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἑσπερινὸ λίγα μέλη (*Νῦν αἱ δυνάμεις και Γεύσασθε...*) τῆς ἀκολουθίας τῶν Προηγιασμένων Δώρων, τὰ ὀκτὼ ἀναστάσιμα Θεοδοκία και ἡ ἀρχικὴ μόνο φράση τοῦ *Μακάριος ἀνὴρ* στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου. Ἀπὸ τὸν Ὁρθοῦ ὑπάρχουν τὰ ἕνδεκα ἐωθινὰ δοξαστικά, ὁ ἄμωμος, ἓνα πασαπνοάριο τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ὁρθρου τοῦ Γαζῆ και οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τῆς Τιμωτέρας.

Στὸ φ. 12β πρωτοπαρουσιάζεται τὸ ὄνομα «Χρυσάφης» πρὶν ἀπὸ τὴ μελωδία

4. Ἐγχρωμες φωτογραφίες ἀπὸ θαυμάσιας τέχνης κώδικες τοῦ Χρυσάφη (κυρίως τὸν Ξενοφ. 128 και τὸν Ἱεροσ. Ν. Συλλογή 4) εἶναι συγκεκριμένες στὴν προσωπογραφία τοῦ Γρ. Θ. Στάθῃ πού μνημονεύσαμε. Δέν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστὸ, ἂν οἱ ὀλοσέλιδες μικρογραφίες τῶν κωδίκων αὐτῶν εἶναι δημιουργήματα τῆς δικῆς του καλλιτεχνίας ἢ ἔγιναν ἀπὸ ἄλλον κατ' ἀνάθεση. Πάντως και αὐτὸ ἂν ἰσχύει, ἡ τεχνικὴ, καθαρὴ και εὐκολοδιάβαστη γραφὴ του, τὰ ζωηρὰ χρώματα, τὰ καλαισθητὰ φωτογράμματα και οἱ διακοσμητικὲς ταινίες (ἐπίτιτλα) πού κομοῖν πραγματικά τίς σελίδες τῶν χειρογράφων του, ἀλλά και ἡ φροντίδα του νά γίνουν οἱ μικρογραφίες, τὸν κατατάσσουν στούς σπουδαιότερους καλλιτέχνες αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς πολιτιστικῆς δημιουργίας.

5. Βλ. τὴ μνημονευθεῖσα προσωπογραφία τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθῃ, σ. 11.

ένος χειρουβικού: τοῦ αὐτοῦ κύριον Χρυσάφι καὶ μαῖστορος. Λίγο μετὰ, στίχ. φ. 25β, ἡ ἐπιγραφή εἶναι σαφέστερη: τὸ παρὸν χειρουβικὸν ποίημα τοῦ αὐτοῦ [Χρυσάφου] πρωτοψάλτου... Οἱ δύο ἐπιγραφές δημιουργοῦν μᾶς σύγχυση. Ὁ χαρακτηρισμὸς «μαῖστορ» ἀποδίδεται ἀπὸ τὴ χειρογράφη παράδοση στὸν παλαιὸ Χρυσάφη, τὸν Μαυροῦλ (λαμπιπάδιο τοῦ ἐναγίου βασιλικοῦ κλήρου μέχρι τὴν "Αλωση), ἐνῶ τὸ ἄξιωμα τοῦ πρωτοψάλτου μᾶς ὀδηγεῖ στὸν νέο, τοῦ ιζ' αἰῶνος. Χαρακτηρίζει ὁ γραφεὺς τὸν ἑαυτὸ του ὡς μαῖστορα ἢ τὸ χειρουβικὸ στὴν πρώτη περίπτωσιν ἀνήκει στὸν παλαιό; Κι ἂν εἶναι ἔτσι, τότε γιατί γράφει μετὰ, τοῦ αὐτοῦ πρωτοψάλτου; Ἴσως μόνον ὁ παραλληλισμὸς τῶν συνθέσεων μπορεῖ νὰ λύσει τὴν ἀπορία.

Ὁ Χρυσάφης ἀνθολογεῖ στὸν κώδικα συνθέσεις παλαιῶν ἀλλὰ καὶ σχεδὸν συγχρόνων του μελουργῶν. Ἔτσι βρίσκουμε «ποιήματα» τοῦ Ἡθικοῦ, Κοκουζιέλου, Κορώνη, Κλαδά, Μανουῆλ Χρυσάφου, Μανουῆλ Γαζῆ, Γαβριήλ ἱερομονάχου, Ἰωάσαφ τοῦ νέου Κοκουζέλη καὶ φυσικὰ δικά του.

Ἰδιαίτερη μνεία πρέπει νὰ γίνει γιὰ τὴν ἐνότητα ποῦ ἐπιγράφεται ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν ἡχημάτων (φ. 210β κ.έ.), στὴν ὁποία περιλαμβάνονται τὰ ὀκτώ δογματικὰ θεοτοκία τῆς Ὀκτωήχου μὲ παρεμβολὴ κρατήματος πρὶν τὴν τελικὴ τους φράση. Τὸ γεγονός δὲν εἶναι συνηθισμένο. Στὶς ἀρχές τῶν Παπαδικῶν⁶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή συγκεντρώνονται οἱ ἀρχαϊκὲς μουσικὲς φράσεις στιχηρῶν ἰδιομελῶν ἀπὸ τὰ πᾶσι γνωστά τῆς ἀσματικῆς πράξης, ὅπως τὰ ἕνδεκα ἐωθινὰ δοξαστικά, ταξινομημένους κατ' ἦχον, γιὰ νὰ χρησιμεύουν στὴ διδασκαλία τῶν μαθητῶν καὶ στὴν ἀσφαλέστερη ψαλμῳδία τῶν ἡχῶν. Ἡ χρῆσις ἐδῶ τῶν δογματικῶν θεοτοκιῶν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ (ἐπίσης πολὺ γνωστῶν καὶ συχνὰ ψαλλομένων ὕμνων ποῦ ἐξαντλοῦν τὴν ὀκταπήχη) φανεροῦναι πρωτοτυπία, ἀλλὰ πιθανότατα καὶ τὴ διδακτικὴ πρακτικὴ τοῦ Χρυσάφου.

Τέλος, στίχ. φ. 104β κ.έ., περιέχεται, ἄγνωστο ἀπὸ ἄλλου, τὸ Πολυχρόνιον ποῦ μνημονεύει ὁ ἐντυπος κατάλογος καὶ ἀναγράψαμε παραπάνω. Τὸ κείμενον τοῦ Πολυχρονίου, στίχ. ὅποιο περιέχεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνανία, εἶναι πολὺ βοηθητικὸ γιὰ τὴ χρονολόγησιν τοῦ α' τμήματος τοῦ κώδικα αὐτοῦ. Ὁ Ἀνανίας ὁ Βυζάντιος ὑπῆρξε πρόσωπο μὲ πολυκύμαντὴ ζωὴ καὶ δράση, ἀλλὰ ὅπως φαίνεται καὶ μὲ ἀτυχεῖς ἐπιλογές⁷. Χρημάτισε ἀρχιεπίσκοπος Συναίου τὰ ἔτη 1661-1671. Προηγουμένως ὁμως, ἂν καὶ κατήγετο ἀπὸ τὴν Πισιδία, εἶχε ἀνατραφεῖ στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ σίγουρα θὰ γινώριζε καλὰ τὸν Παναγιώτῃ Χρυσάφῃ, ποῦ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἦταν πρόσωπο μὲ μεγάλο κύρος, πρωτοψάλτης τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ καὶ δάσκαλος Ξακουστός. Ἴσως νὰ ὑπῆρχε φιλικὴ σχέση ἀνάμεσα στοὺς δύο ἄνδρες καὶ αὐτὸ νὰ ὀδήγησε τὸν Ἀνανία ἀργότερα στὸ νὰ στείλει στὸν Χρυσάφῃ τὸ κείμενον τοῦ Πολυχρονισμού τοῦ ἑαυτοῦ (!) πρὸς μελοποίησιν. Δὲν μελοποίησε ὁ Χρυσάφης αὐτοβούλως τὸν Πολυχρονισμό αὐτὸ, γιὰ τὸν ἄπλο λόγο ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς ποῦ προβλέπει τὴ ἐκκλησιαστικὴ τάξις ἀλλὰ ἓνα δημόιον ἄσθαίρετο τοῦ Ἀνανία, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νὰ ἐπιβάλλει καθυστάτως ἀνεξαρτητοποίησιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχή

6. Παπαδική: εἶδος κώδικα ποῦ πρωτοεμφανίζεται τὸν 14ο αἰῶνα (κώδικας Ε.Β.Ε. 2458 τοῦ ἔτους 1336), καὶ κατὰ κύριον λόγον περιέχει τίς μελοποιήσεις τῶν σταθερῶν μερῶν τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυκτιμέρου (π.χ. κεκραγάρια, πασαπνοάρια, χειρουβικά, κοινωνικά κ.λπ.), ποῦ στὴν πλειοψηφίαν τους προέρχονται ἀπὸ τὸ ψαλτήρι τοῦ Δαβὶδ. Στὶς ἀρχές τῶν Παπαδικῶν περιέχονται θεωρητικὰ κείμενα, οἱ *προθεωρίες*.

7. Ὅλες οἱ πληροφορίες γιὰ τὸν Ἀνανία ποῦ παρατίθενται ἐδῶ ἔχουν ἀντληθῆ ἀπὸ τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ λέκτορος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρ. Κοντογιάννη, *Τὸ Συναϊτικὸν ζήτημα (ΙΣΤ' - ΙΘ' αἰ.)*, Ἀθήνα 1987.

στην όποία ύπαγόταν⁸.

Η ύπαρξη του κειμένου αυτού στον κώδικα σέ μελοποίηση του Χρυσάφη τοποθετεί τό α' τμήμα του χειρογράφου μετά τό 1661 ή καί λίγο αργότερα, μετά τό 1663-1664. Ο Άνανίας επαύθη όριστικά τό 1671, έξησε μέχρι τό 1692 καί έκοιμήθη ως πρώην Σινάιου. Δέν θά πρέπει λοιπόν νά υποθέσουμε ότι τό Πολυχρόνιο γράφτηκε στον κώδικα μας μετά τό 1671, άρα μπορούμε κατά προσέγγιση νά τοποθετήσουμε τή γραφή του α' τμήματος του κώδικα άνάμεσα στά χρόνια 1663-1671.

Μέ τίς πληροφορίες αυτές ολοκληρώνουμε τήν παρουσίαση του αυτούγράφου — ένατου στή σειρά καί πιστεύουμε ότι στό μέλλον θά ανακαλυφθούν καί άλλα— του Παναγιώτη Χρυσάφη, χωρίς νά προχωρήσουμε στην αναλυτική του περιγραφή. Αυτή θά περιμένει τή δημοσίευσή της στους καταλόγους μουσικών χειρογράφων του Άγίου Όρους⁹, έργο ζωής του καθηγητού Γρηγορίου Θ. Στάθη.

M. ΠΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Α' ΔΙΑΒΑΛΚΑΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΛΑΟΥΣ

Η Εταιρεία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής σε συνεργασία με το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης διοργάνωσαν με επιτυχία τριήμερο Α' Διαβαλκανικό Συνέδριο (από 30 Οκτωβρίου έως 1 Νοεμβρίου) με θέμα: «Οι πνευματικές σχέσεις του ελληνισμού με τους βαλκανικούς λαούς». Η σπουδαιότητα του συνεδρίου ως απαρχή μιας γενικότερης ανάπτυξης και δημιουργία ουσιαστικότερων δεσμών φιλίας και συνεργασίας μεταξύ των λαών των Βαλκανίων τονίστηκε τόσο στους εναρκτήριους χαιρετισμούς, όσο και στις επί μέρους εισηγήσεις Ελλήνων και ξένων, προερχόμενων από τον χώρο της Βαλκανικής, επιστημόνων.

Το Συνέδριο φιλοξενήθηκε στο αμφιθέατρο της Νομικής Σχολής. Ο καθηγητής της Νομικής Αλέξανδρος Κωστάρας εκ μέρους του πρόταμη του Δ.Π.Θ. καθηγητή κ. Σιμόπουλου στον χαιρετισμό του τόνισε ότι τέτοια συνέδρια αναδεικνύουν τις αντιστάσεις μας και αφυπνίζουν τους πολιτιστικούς δεσμούς μας. Η ποικιλομορφία και ιδιαιτερότητες των λαών της Βαλκανικής ως απαραίτητες ψηφίδες ενός ενιαίου ψηφιδωτού πρέπει να διατηρούνται ανέπαφες και να γίνονται σεβαστές από όλους μέσα σε ένα πλαίσιο ευρύτερης αλληλοκατανόησης και συνεργασίας για την αναζήτηση του κοινού πεπρωμένου.

Τη σημασία μιας τέτοιας βαλκανικής συνάντησης εξήρε επίσης σε μήνυμά του ο Υπουργός Μακεδονίας - Θράκης κ. Φίλιππος Πετσάλνικος που πρότεινε την ενίσχυση της επιστημονικής δραστηριότητας σε θέματα που αφορούν στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων εξαιτίας της γεινιάσης και της παράλληλης ιστορικής και πνευματικής τους πορείας.

Στον χαιρετισμό του ο Γεν. Γραμματέας Περιφέρειας Α.Μ.Θ. Σταύρος Καμπέλης θεώρησε το Συνέδριο ως αφορμή εμφάθυνσης στα ιστορικά γεγονότα από τα οποία αναδύεται η πολιτισμική ενότητα των λαών, ενώ ο Δήμαρχος Κομοτηνής κ. Γεώργιος Παπαδριέλλης σημείωσε την έντονη επίδραση του ελληνισμού στην πολιτιστική διαδρομή και εξέλιξη των βαλκανικών λαών.

8. Ό.π.

9. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής. Άγιον Όρος*, τ. Α' 1975, τ. Β' 1976, τ. Γ' 1993, Άθήνα.